

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

КОСТЮШКО Ганна Олексіївна

УДК - 371.D36

**РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ САМОДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.01. - теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
*дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук*

Київ - 1999

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова,
Міністерство освіти України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

Капська Алла Йосипівна,

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, завідувач кафедри.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук,

старший науковий співробітник

Бібік Надія Михайлівна,

Інститут педагогіки АПН України,
завідувач лабораторії;

кандидат педагогічних наук, доцент

Гузій Наталія Василівна,

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, завідувач кафедри.

Провідна установа: Житомирський державний педагогічний

університет імені І.Франка, кафедра
педагогіки, Міністерство освіти України,
м. Житомир.

Захист відбудеться “ 17 ” червня 1999 р. о 14-30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано “ 14 ” травня 1999 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л.В.Долинська

Загальна характеристика дослідження

Актуальність теми. Формування творчої особистості учня у позанавчальній діяльності є однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки і практики. Одним із стратегічних завдань, визначених у Державній національній програмі “Освіта” („Україна ХХІ ст.”), є створення умов для формування освіченої, творчої особистості громадянина, реалізації та самореалізації його природних здібностей і можливостей в освітньому процесі.

Саме багатогранність діяльності вихованців та форми виховної роботи виступають домінантою в соціально-виховному процесі та можуть стимулювати розвиток творчої особистості. Серед них особливе місце посідає шкільна театральна самодіяльність.

На думку вчених, характерними ознаками художньо-творчої активності є ініціативність і творча потреба (О. М. Матюшкін); творчий поштовх до саморозвитку дитини (О. Н. Хижна); особлива здібність особистості, котра проявляється в цілеспрямованій діяльності; здатність до творчості (В. І. Старостін); самореалізація особистості (О. О. Борисова).

Розвиток художньо-творчої активності як процес має свої особливості, оскільки готовність особистості до творчої активної діяльності інтегрується в інші види діяльності: у навчання, особистісні стосунки, громадську чи культурологічну діяльність тощо.

Творча діяльність учнів початкових класів має свої особливості, оскільки саме вона найбільш органічно допомагає дитині перейти від ігрової діяльності до творчої, навчальної, де зберігаються елементи ігрового плану.

Дослідженню даної проблеми приділялася належна увага, зокрема таким її аспектам, як психолого-педагогічні основи формування художньо-творчої активності особистості (Л. С. Виготський, Л. Б. Єрмолаєва-Томіна, Н. В. Киричук, В. Н. Козленко, Г. С. Костюк та ін.); виявлення соціальних факторів, які впливають на розвиток творчості (Н. Т. Гурець, М. С. Каган, О. В. Кудін, Ю. Л. Львова); методам творчої дії та етапам розвитку творчої особистості (С. В. Діденко, Н. С. Лейтес, В. О. Моляко, О. Н. Рудницька та ін.); дослідження умов розвитку і формування творчої активності, творчого потенціалу (А. Й. Капська, О. І. Коротеєва, О. Н. Хижна, К. В. Щербакова та ін.).

Вивченню проблеми художньо-творчого розвитку саме молодших школярів присвячено праці О. О. Борисової, В. І. Барко, В. Т. Бутейка, Н. С. Вітківської, І. М. Гадалової, Н. Т. Гурець, Д. Н. Джоли, Т. І. Сущенко, А. М. Тютюнникова, А. Б. Щербо та інших.

Однак проблема формування творчої особистості молодшого школяра у виховній роботі недостатньо теоретично та методично досліджена, а тому не знайшла повного відображення в

педагогічній практиці, зокрема такий її аспект, як розвиток творчої активності школяра в позанавчальній виховній роботі.

Враховуючи актуальність визначеної проблеми, її недостатню дослідженість, темою дисертаційного дослідження визначено: „**Розвиток творчої активності молодших школярів засобами театральної самодіяльності**“.

Дослідження проводилось у рамках тематичного плану кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова і скоординовано в АПН України за № 2 від 9 лютого 1999 р.

Об’єктом дослідження є процес формування творчої особистості учня молодших класів у позанавчальній виховній роботі.

Предметом дослідження є формування художньо-творчої активності молодших школярів засобами театральної самодіяльності.

Метою дослідження було виявлення соціально-педагогічних умов активізації творчої діяльності молодших школярів та розробка моделі, змісту та форм розвитку художньо-творчої активності школярів.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні того, що ефективність формування художньо-творчої активності зросте, якщо процес самодіяльної театральної діяльності буде педагогічно орієнтований на розвиток в учнів потреб, установок, спрямованих на сприйняття театального самодіяльного мистецтва, розширення ціннісних естетичних орієнтацій, поглиблення позитивного емоційного фону діяльності школярів та способів самоусвідомлення себе як суб’єкта художньо-творчої діяльності.

Відповідно до предмета, мети та гіпотези визначено основні **завдання** дослідження:

- 1) обґрунтувати психолого-педагогічні та методичні засади художньо-творчої діяльності особистості як оптимальної умови розвитку її творчої активності;
- 2) розробити модель художньо-творчого процесу молодших школярів (сутність, зміст, структура, критерії) як основу розвитку їх творчої активності;
- 3) експериментально перевірити ефективність функціонування моделі у структурі позанавчальної діяльності;
- 4) розробити методичні рекомендації щодо розвитку творчої активності молодших школярів.

Методологічною і науково-теоретичною основою дослідження є: філософська концепція творчої діяльності (А. В. Брушлинський, Н. А. Бердяєв, М. С. Каган, М. С. Кветной, А. В. Петровський); теорія особистісно-діяльнісного підходу до формування особистості школяра (В. Г. Асєєв, Л. І. Божович, І. С. Кон, В. О. Моляко та ін.); психологічно-педагогічні дослідження про

особливості творчих здібностей особистості (Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, В. М. Кардашов, К. К. Платонов); про індивідуалізацію і самореалізацію школярів у творчому процесі та про принцип творчого співробітництва (М. М. Барактян, В. О. Кан-Калик, А. Й. Капська, С. О. Сисоєва, В. О. Сухомлинський, А. Б. Щербо та ін.).

Для досягнення поставленої мети і визначених завдань використано **методи** дослідження: а) теоретичні – аналіз філософської, психолого-педагогічної та мистецтвознавчої літератури з проблеми дослідження; б) емпіричні – спостереження, анкетування, тестування, метод експертної оцінки, педагогічний експеримент (констатуючий і формуючий), методи математичної обробки отриманих даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах м. Києва, Полтави, Полтавської області. Всього дослідженням було охоплено 695 школярів та 78 учителів. У формуючий експеримент було включено 495 школярів та 27 учителів загальноосвітніх навчально-виховних закладів у м. Києві (с/ш № 221), Полтаві (с/ш №№ 2, 5, 31), Полтавській області (с/ш №№ 1, 2, 5).

Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні моделі художньо-творчого процесу молодших школярів, яка дозволила виявити функції учнів-учасників, визначити мету, зміст і структуру їх діяльності та особливості художньо-творчої активності як особистісної якості; виявленні сукупності педагогічних факторів, які забезпечують успішний розвиток активності; визначенні критеріїв (володіння технікою мовлення, адекватна емоційна реакція на почуте та побачене, володіння логікою словесної дії, пізнання надзавдання, володіння інтонаційною варіативністю) та рівнів (репродуктивний, репродуктивно-творчий, творчий) творчої активності школярів.

Теоретичне значення полягає в уточненні понять, які поглиблюють розуміння процесу розвитку творчої активності особистості учня (творчість, художність, художня діяльність, творча особистість, творча активність); обґрунтуванні положення щодо пріоритету формування творчої особистості школяра у позанавчальній роботі у театральній дитячій самодіяльності; виявленні педагогічних особливостей формування творчої активності школяра у театральній самодіяльності.

Практичне значення полягає у розробці структури, змісту, методики та засобів стимулювання художньо-творчої активності школярів, розробці технологій, які можуть бути використані педагогами-керівниками та організаторами театральної самодіяльності школярів; розробці методики діагностування художньо-творчої активності учнів; створенні методичних рекомендацій та матеріалів на допомогу педагогам-практикам.

Особистий внесок автора полягає у визначенні змісту діяльності молодших школярів у театральному самодіяльному гуртку; в розробці та впровадженні методики організації художньо-творчої діяльності школярів.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується адекватним використанням комплексу методів дослідження, поставленим завданням; якісною і кількісною обробкою одержаних даних; перевіркою основних висновків і методичних рекомендацій у практичній роботі вчителів-вихователів; реальними позитивними результатами у прояві художньо-творчої активності молодших школярів.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювались у ході дослідно-експериментальної роботи на базі Полтавських шкіл № 2, 5, 31, Хорольської середньої школи № 1 та Миргородської школи № 2 Полтавської області та школи № 221 міста Києва. Окремі концепції, положення, прийоми викладались у виступах і доповідях на звітних науково-практичних конференціях Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (1993, 1995, 1996 р. р), в Полтавському державному педагогічному інституті імені В. Г. Короленка (1996, 1997 р. р.), у лекційному курсі та на практично-лабораторних заняттях з методики виховної роботи зі студентами цих вузів, на методичних семінарах вчителів-педагогів Миргородського району, в окремих статтях і методичних рекомендаціях автора у кількості 5 одиниць загальним обсягом 25 стор.

На захист виносяться:

1. Теоретична модель художньо-творчого процесу (поняття, зміст та структура), яка спрямована на розвиток якісно нових творчих умінь молодших школярів засобами театральної самодіяльності.

2. Сукупність соціально-педагогічних факторів, які визначають специфіку процесу формування художньо-творчої активності (організація творчої діяльності; тривалість процесу творчої діяльності; застосування різноманітних форм і видів діяльності з урахуванням рівня творчих умінь учасників; створення емоційної комфортності в процесі художньо-творчої діяльності; наявність творчої установки особистості школяра на розвиток власних умінь; мотиваційна трансформація в ході художньо-творчої діяльності; корекція творчої поведінки молодших школярів).

3. Організаційно-методичні умови розвитку художньо-творчої активності молодших школярів на основі педагогічно організованої і психологічно вмотивованої їх самодіяльної театральної діяльності (систематичне спілкування учнів з творами мистецтва різних видів і жанрів; формування навичок сприйняття і розуміння мови сценічного мистецтва; формування особистісних психолого-педагогічних установок на художньо-ціннісне ставлення до театральної

діяльності; відзначення і оприлюднення творчих успіхів учасників самодіяльної театральної творчості).

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків та додатків. Загальний обсяг змісту дисертації 157 сторінок. Робота містить 9 таблиць і 4 рисунка загальним об'ємом 7 сторінок. Список використаних джерел включає 206 найменувань.

Основний зміст роботи

У **вступі** обґрунтовуються актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання, гіпотеза, основні методологічні засади дослідження, розкриваються його наукова новизна, теоретичне і практичне значення, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі - **„Художньо-творча активність молодших школярів у структурі театральної самодіяльності як педагогічна проблема”** - розглянуто теоретичні засади формування творчої активності молодшого школяра в системі позанавчальної виховної роботи; з урахуванням цього проаналізовано теоретичний зміст понять „творчість”, „художність”, „художня діяльність”, „творча особистість”, „творча діяльність”, „творча активність”.

Визначенню „художність”, „художній” приділялась особлива увага в дослідженнях А. В. Бакушинського, Е. С. Громова, С. П. Кудрявцева, А. С. Макаренка, які визначають це поняття як ставлення до мистецтва, яке іде від самої діяльності і виражається у сприйнятті судження про художні цінності. Поняття „художність” ми розглядаємо в першу чергу як особливість, прояв таланту. Художність - стосується діяльності осіб в галузі мистецтва, пов'язаних з мистецтвом, це відтворення дійсності в образах.

Психолого-педагогічна сутність понять „творча особистість”, „творча діяльність”, „творча активність” розглядається в працях М. М. Бахтіна, Л. С. Виготського, С. В. Діденко, М. С. Кагана, В. М. Кардашова, П. І. Підкасистого та ін. Вони визначають творчість як створення чогось якісно нового, що має особисту та соціальну значущість і реалізується в різних формах активної діяльності. Ми цілком погоджуємося з думкою М. С. Когана, що творчість - це особливий характер діяльності людини (на відміну від механічної, шаблонної діяльності), а не лише значущість, цінність її результатів.

Таким оптимальним видом творчої діяльності в нашому дослідженні є педагогічно організована театральна самодіяльність школярів. Саме в ній знаходять своє матеріальне втілення

думка, слово і поведінка дитини, взяті разом і доступні основній масі молодших школярів за досить короткий проміжок часу.

На підставі аналізу низки досліджень у галузі психології і педагогіки, виявленого реального стану даної проблеми на практиці, а також, виходячи з того, що художньо-творча активність школярів формується за умови педагогічно організованої діяльності, нами розроблена модель процесу розвитку художньо-творчої активності молодших школярів. Це дозволило спроектувати організаційно-методичну систему театральної самодіяльності школярів, яка ґрунтується на таких принципах: художньо-творча діяльність молодших школярів має базуватися на вікових особливостях психічного розвитку; форми театральної діяльності повинні добиратися залежно від інтересів творчого колективу; модель художньої діяльності учнів розчленяється на дві сфери: духовну і духовно-практичну; критеріями, які визначають рівень художньо-творчої активності школярів, є вияв духовного і творчого зростання учасників творчого процесу.

Розроблена модель художньо-творчого процесу школярів представляє різні аспекти діяльності, в яких суттєву роль, поряд з учнем, відіграє керівник.

Рис. 1

Ця модель дозволяє побачити взаємодію творчих компонентів у багатогранному творчому процесі. Весь процес художньо-творчої діяльності підпорядкований принципу цілості як і всякий педагогічний процес. До нього ставляться вимоги і як до педагогічного процесу (наявність

програм, плану роботи, системності, дієвості), і як до художньо-творчого процесу (розвиток фантазування, творчої взаємодії, емоційної рухливості та ін.).

На нашу думку, ефективність виховного впливу самодіяльного театрального колективу на молодших школярів залежить не тільки від взаємодії педагогічного та художнього аспектів діяльності даного колективу, а й від взаємодії всіх компонентів у структурі художньо-творчої діяльності.

Специфіка театральної самодіяльності полягає у розвитку емоційно-чуттєвої сфери особистості, її здатності глибоко відчувати, емоційно переживати, що сприяє розвитку творчого мислення. А завершуються ці процеси формуванням (розвитком) нових якостей особистості (образне бачення, емоційний відгук-ставлення, передача їх в інтонації, пластико-мімічні дії). Художня творчість дітей в театральній діяльності є своєрідним „акумулятором” духовного досвіду, набутого у соціальній діяльності.

Аналіз художньо-творчої діяльності шкіл дозволив нам орієнтовно визначити умови розвитку творчої активності учнів у позанавчальній діяльності: організація систематичного спілкування учнів з творами мистецтва різних видів і жанрів; формування навичок сприйняття і розуміння мови, стилю і художньої своєрідності театральної самодіяльності і сценічного мистецтва; формування особистісних установок на художньо-ціннісне ставлення до сценічної діяльності через різні форми роботи; оптимальне стимулювання учнів до позитивного сприйняття театального мистецтва; відзначення і оприлюднення творчих успіхів.

Враховуючи всі підходи до змісту театральної самодіяльності, художньо-творчої діяльності і художньо-творчої активності, ми вважали за доцільне визначити перетворюючі функції театального самодіяльного мистецтва: стимулювання самопізнання через художній твір, здійснення “акту співтворчості”; орієнтація учасників на пізнання авторської оцінки дійсності та водночас усвідомлення свого ставлення до дійсності; сприяння виробленню цільової установки на творчість; організація творчої роботи на особливому літературному матеріалі.

У своїй роботі ми вважали за доцільне визначити ієрархію творчих компонентів сценічної діяльності, які допомогли добирати методику розвитку таких творчих умінь: володіння технікою мовлення, уявленням, адекватною емоційною реакцією на почуте, побачене, володіння логікою словесної дії, пізнання надзавдання, володіння інтонаційною варіативністю, підпорядкування її надзавданню, вміння взаємодіяти у словесній і фізичній дії, володіння пластико-мімічною виразністю.

Виокремлений блок творчих умінь фіксує основні компоненти в системі театральної діяльності молодшого школяра в їх взаємодії і дозволяє спроектувати педагогічний процес, спрямований на розвиток творчих умінь, та створити оптимальні умови для їх прояву.

У другому розділі - “Педагогічні умови організації театральної самодіяльності школярів” - розглядаються основні умови та методики розвитку творчих інтересів, творчої активності молодших школярів. Ефективність театральної діяльності можлива завдяки застосуванню таких методичних принципів: а) формування творчості має здійснюватись на основі і в процесі засвоєння моральних і художніх цінностей, закладених у театральному мистецтві як синкретичному виді; б) пізнання мови сценічного мистецтва має розглядатися не як самоціль, а як умова проникнення у зміст і характер різних видів мистецтв; в) заняття для дітей з театрального мистецтва має здійснюватись на основі їх збагачення знаннями, творчими вміннями і навичками, формування в них інтересу саме до цього виду мистецтва одночасно з формуванням морально-естетичних ідеалів.

Активність творчої діяльності школярів, якість засвоєння ними спеціальних знань і оволодіння спеціальними вміннями перебувають у прямій залежності від: а) визначення науково обґрунтованих критеріїв художньо-творчої активності; б) взаємозв'язку творчого розвитку дітей в театральній самодіяльності з їх розвитком в реальній дійсності; в) удосконалення програм, форм і методів роботи дитячого театального колективу; г) створення навчально-методичних матеріалів, розробок, посібників тощо; д) розвитку загальної культури школярів.

Вивчення творчої особистості молодших школярів здійснювалось нами на соціальному, соціально-психологічному, психологічному рівнях. З метою вибору методики роботи з учнями було проведено дворівневе діагностування творчої активності молодших школярів: І рівень - діагностика загальних проявів художньо-творчої активності; II рівень - діагностування прояву окремих творчих умінь, необхідних учаснику театального колективу.

Розвиток творчої активності школярів забезпечується не безсистемним накопиченням певних якостей, притаманних творчій особистості, а створенням педагогічно вмотивованих умов для переходу від одного рівня розвитку учасника до другого, більш високого, більш якісного. При цьому варто зазначити, що динаміка творчого зростання залежить від педагогічних цілей конкретного дитячого театального колективу з урахуванням таких факторів, як особливості театральної самодіяльності, зміст організаційно-педагогічної діяльності та методика організації художньо-творчої роботи зі школярами.

Такий підхід дозволив нам орієнтуватися на комплексно-системний характер розв'язання поставленої проблеми, що сприяло поєднанню форм організації театральної самодіяльності і мети виховної позанавчальної діяльності. А це в свою чергу впливало на якість прояву трьох компонентів: *знання - вміння - дія*.

Виходячи з основного принципу нашого дослідження - діяльнісного підходу, ми вважали, що необхідна постійна трансформація спеціальних знань у творчу активність може здійснюватися

лише шляхом включення дітей у діяльність. При цьому художньо-творча діяльність включає такі компоненти, як потреби (мета), установки, умови і результативність дії, що сприяло реалізації педагогічних функцій у самодіяльному колективі - розвитку особистості загалом і творчої особистості зокрема.

Під час проведення констатуючого експерименту, який передбачав визначення мотивів приходу школярів до самодіяльного колективу та мотивів діяльності педагога, було опитано 445 учасників дитячих театральних колективів, і з них 74,8 відсотка визначили мету своєї участі у гуртку на рівні „хотілось пограти когось”, „бути разом з подругою”, „просто чимось займатися після уроків”; а 68,3 педагогів-керівників вбачають смисл своєї роботи в тому, щоб „підготувати якісь виховні заходи”, „зайняти цікавою справою дітей”, „можливість реалізувати власні інтереси”.

Крім того, зважаючи на вік учасників, була виявлена нестійкість мотивів. Відсутність усвідомленого мотиву діяльності часто призводить до зміни інтересів дітей чи навіть бажання залишити конкретний колектив. Це потребувало розробки наукових передумов розвитку цільової спрямованості молодших школярів на творчу діяльність і самовдосконалення.

На нашу думку, однією з найважливіших умов формування свідомої потреби творчої активності є залучення дитини до конкретної художньо-творчої діяльності, зокрема театральної, суть якої полягає в аналізі, осмисленні тексту, побудові ролі „за манками”, перетворенні тексту в дію, життя героя - в сценічне життя і заохочення дорослими, однолітками. Інтерес, що з'являється внаслідок цього, може стати дійовим стимулом до розширення творчих можливостей у спілкуванні з мистецтвом.

Наше дослідження розпочалося з проведення контрольного зрізу з метою визначити рівень розвитку творчої активності учасників театральних гуртків у середніх школах м. Полтави, Полтавської області та м. Києва. Учням початкових класів було запропоновано уривки двох текстів: один - яскравий за змістом, ситуацією і образами, а другий - описово-констатуючий. На основі цих текстів учні мали їх продовжити і створити свою розповідь, яка б мала логічне завершення і відповідне інтонаційне вираження у читанні. З метою вивчення рівня готовності молодших школярів до художньо-творчої діяльності і прояву художньо-творчої активності було взято щороку приблизно однакову кількість дітей: 138 (1994 р.), 142 (1995 р.), 150 (1996 р.).

Перший зріз проводився з дітьми, які ніколи у театральній самодіяльності не брали участі. В результаті більшість учнів виявили досить високу творчу активність, велике зацікавлення, але в дії проявили себе на значно нижчому рівні.

Для оцінки результатів прояву творчих умінь за визначеними критеріями (володіння технікою мовлення, адекватна емоційна реакція на почуте та побачене, володіння логікою

словесної дії, пізнання надзавдання, володіння інтонаційною варіативністю, підпорядкування її надзавданню, вміння взаємодіяти у словесній і фізичній дії, володіння пластико-мімічною виразністю) і характером художньо-творчої діяльності було виявлено рівні художньо-творчої активності, в основі яких лежить такий зміст:

I рівень (низький - репродуктивний) характеризується слабким проявом творчих умінь, простим відтворенням авторської думки, наслідуванням чужих варіантів, монотонністю розповіді, відсутністю інтонаційних варіантів, проявом індеферентності у ставленні;

II рівень (середній - репродуктивно-творчий) характеризується створенням досить самостійного продовження розповіді, певною інтонаційною варіативністю, проявом емоційного ставлення, мімічною виразністю, але недостатньо логічно викладено;

III рівень (високий - творчий) - виразність, образність змісту розповіді, яскраве емоційне відображення в інтонації ставлення, зміст розповіді співвідноситься з запропонованим початком, достатньо логічно вибудовано і передано слухачам.

На початку експерименту майже у половини учасників виявлено недостатній рівень прояву фантазії, логіки викладу, інтонаційної варіативності. На низькому рівні в середньому було біля 40 відсотків школярів. Хоча, звичайно, наявність більше 23 відсотків учнів, яких можна віднести до високого рівня художньо-творчої активності, свідчить (враховуючи їх вік), що у кожному творчому колективі є певна кількість учнів, які можуть стати для колективу і педагога (на перших порах) „опорою” в організації художньо-творчої діяльності.

Наочно розподіл школярів за рівнями представлено у діаграмі.

Діаграма 1

Розподіл школярів за рівнями творчої активності

Враховуючи особливості творчої діяльності молодших школярів, ми передбачали такі зміни в їх розвитку: зміну позитивної мотивації; динаміку прояву умінь; готовність включатися у будь-які види творчої діяльності.

Реалізація трьох компонентів (потреба (мета), мотив, умова) повністю здійснюються в четвертому - результаті діяльності.

Аналіз особливостей педагогічного процесу в самодіяльному колективі та визначення рівнів готовності до художньо-творчої діяльності і якісного прояву художньо-творчої активності дозволили спроектувати процес розвитку художньо-творчої активності молодших школярів у позанавчальній роботі.

У ході експерименту здійснювалась апробація і перевірка основних передбачень, розробка та впровадження експериментальних методик і рекомендацій для розв'язання поставленої проблеми.

З метою реалізації поставлених завдань на початку експерименту було визначено творчі уміння, якими має володіти кожен учасник самодіяльного театрального гуртка:

- уміння бачити (фантазувати);
- уміння емоційно відгукуватися на почуте, побачене (радіти, співчувати, захоплюватись, обурюватись тощо);
- уміння добирати потрібні інтонації (такі, щоб відповідали настрою, змісту, характеру персонажа).
- володіння голосом (рухливість);
- володіння логікою мовлення (правильно будувати і висловлювати думку свою чи чужу);
- володіння мімікою і пластичною виразністю (володіти своїм обличчям і вміти рухатися);
- уміння вступати у взаємодію із партнером (словесна і фізична дія).

Кожен учень, виходячи з суб'єктивних міркувань, мав поставити лише знак "плюс" або "мінус" навпроти тих умінь, якими він, на його думку, володіє чи не володіє. Більшість школярів на вихідному етапі на інтуїтивному рівні змогли поставити знак „плюс” проти окремих умінь (вміння бачити, частково емоційно відгукуватись, володіти голосом, мімікою), решта учнів поставили проти названих умінь знак „мінус”. Уже десь через три-п'ять місяців даним респондентам знову були запропоновані ті ж блоки умінь.

Нові показники свідчили, що за цей період частина школярів, які виявили спочатку бажання брати участь у гуртку, поступово „відсіялися”, а ті, що залишилися після курсу навчання, змогли по-новому оцінити свої творчі уміння. Їх відповіді свідчать про більш усвідомлену оцінку власної готовності до художньо-творчої діяльності. Це цілком закономірно, оскільки окремі творчі уміння потребували довготривалої праці, тренувань, щоб були сформовані, а потім проявилися в ділі. Не відкидаючи мотивації школярів на оволодіння цими творчими уміннями для „сценічної діяльності”, ми вважали за необхідне переконати школярів у тому, що набуті уміння можуть мати місце прояву не лише на сцені. Вони можуть проявлятися у різних сферах діяльності: навчальній, соціально-побутовій, громадській тощо.

Визначити шляхи особистісного творчого розвитку школяра в умовах творчої життєдіяльності нам допомогла методика розвитку образного мислення і образного уявлення.

За допомогою методики графічного і словесного опису гуртківцями художнього тексту ми простежили за індивідуальними якостями учасників гуртка і змоделювали індивідуальний шлях розвитку творчої активності школяра (пропонувалось прослухати текст і передати його зміст у малюнках і описовій формі).

При цьому було виявлено, що із 695 учнів уявлення переважає лише в 37, а в 458 учнів - логічне мислення. Це спонукало щодо індивідуально-особистісного підходу до учасників театральної самодіяльності.

Система запропонованих діагностичних методів (пізнання і самопізнання учнями творчої активності як процесу, включення в ситуацію залежно від рольових функцій, корекції творчої поведінки і рольової установки школяра на дію, творчого показу і творчої взаємодії) водночас дозволяла органічно поєднувати різні педагогічні методики, які активізували творчу активність школярів (методика графічного опису, словесного опису, моделювання, діагностування).

Наступний етап дослідницько-експериментальної роботи - створення дитячого спектаклю.

На цьому етапі ми використали різноманітні творчі ігри (на розвиток уявлення, фантазування), етюди (на розвиток бачення, емоцій, розуміння підтексту), творчі завдання (на розвиток властивостей голосу, відчуття сказаного, пам'яті), дію в ситуації за умови „якби”, імпровізування тощо.

Завдання, які пропонувалися на третьому етапі, передбачали, що їх виконавці ще повинні у довільній формі висловити свою оцінку щодо діяльності тих школярів, з якими вони взаємодіяли чи за якими вони спостерігали. Для роботи брались інсценівки, етюди (вербальні і невербальні), демонструвались фрагменти поставлених „сценок”. Школярам пропонувалось на інтуїтивному рівні висловити свою думку з приводу прояву творчої активності (за відомими їм уже

параметрами): чи виявляється бачення, чи правильно говорять учасники, чи відчують те, про що говорять, ходять чи діють та ін.

Такий вид діяльності (спостереження ----- оцінка ----- висловлення) дозволяв педагогові підвести всіх учасників гуртків до прояву бажання випробувати себе в діяльності чи брати активну участь у творчій діяльності постійно. Це дало змогу створювати два-три варіанти однієї дії, що, безперечно, активізувало загальний прояв різних творчих якостей кожного учасника.

Моделюючи формуючий експеримент на основі етапно-блочного підходу, ми визначили мету і особливість діяльності як педагога, так і школярів на різних етапах і в різних організаційних блоках експерименту. Так, скажімо, перший блок - мотиваційний - демонструє, як потреби (мета) та мотиви учасників творчих колективів змінювалися. Така трансформація мотивів можлива лише за умови цілеспрямованої педагогічної діяльності, яка сприяла активізації інтересу дітей до театрального мистецтва, до його різновидів і особливостей.

Використовуючи методику В. І. Старостіна щодо трансформації мотивів, в основу нами було покладено чотири прийоми: актуалізацію старих мотивів, застосування прийомів цілепокладання, народження нового мотиву, надання мотиву нових якостей і характеристик.

Такий трансформації через зміну мотивації молодших школярів у театральному самодіяльному колективі сприяли проведення спеціальних бесід, системи навчальних занять, включення кожного в доступний для нього вид діяльності, спостереження і аналіз поведінки цих дітей у різних ситуаціях їх життєдіяльності. Це дозволяло здійснювати корекцію їх мотивації на різних етапах практичної діяльності уже в самому гуртку.

З багатогранного комплексу педагогічних методів ми вибрали ті, котрі стимулювали розвиток творчих умінь; дозволяли учаснику проявляти і перевіряти сформованість чи несформованість власних творчих умінь; сприяли створенню і визначенню близьких і віддалених особистістю цілей; сприяли створенню умов для підвищення творчої активності школярів; допомагали учасникам у творчій взаємодії (на заняттях, репетиціях, у сценічних діях); забезпечували реалізацію рольових функцій кожного з учасників колективу у творчій діяльності.

Дієвість і результативність цих вимог ми перевіряли неодноразово методом корекції творчої поведінки і рольової установки школяра на дію. Зокрема використовувалися метод самоаналізу, самооцінки, метод експертної оцінки, вибору рольової позиції (Я ----- моє ставлення ----- моя поведінка ----- взаємодія).

Контрольні заміри, проведені в ході дослідження, свідчили, що самооцінка власної творчої готовності в експериментальній групі (Ег) до сценічного дійства поступово знижується і більше наближається до експертної оцінки, а в контрольних групах (Кг) після двох років участі спостерігається навіть підвищення рівня самооцінки. Це мотивується тим, що учні не зовсім

усвідомлюють власний рівень сформованих творчих якостей і не мають конкретних близьких і віддалених цілей особистісного творчого розвитку (Ег: I рік Вр - 25,3 %, II рік Вр - 19,1%, III рік Вр - 14%, Кг: Вр -I рік - 24,9%, II рік - 26,1% і III рік -27%). Як бачимо, для зміни рівня самооцінки потребувався час. Проте в одній групі респондентів він спрацював на зниження показників, а в другій - на підвищення.

Аналіз цих позицій і результатів письмових звітів педагогів (учасників експерименту) дозволяє стверджувати, що молодші школярі ще не спроможні самотійно об'єктивно оцінити власні творчі якості навіть тоді, коли вони усвідомили їх сутність та особливості. Завищена самооцінка навіть в Ег свідчить, що для цього віку притаманне прагнення „прояву” власного „Я” за будь-якої ситуації. У такій ситуації постає потреба „швидкого педагогічного реагування”. Ми вважаємо, що в цій ситуації має бути повна поінформованість учнів щодо їх вихідних творчих умінь, результатів поетапного контролю і додаткового контролю діяльності декого з них.

Серед методів, спрямованих на підготовку молодших школярів до художньо-творчої діяльності, було використано метод проектування виконавської цілі (надзавдання). Визначення надзавдання є тим методом, який сприяє організації педагогічного процесу, в якому вибудовується логіка навчання, поведінки і діяльності кожного учасника театрального гуртка. При цьому художньо-творчі якості розвиваються не стихійно, а впорядковано: від загальних і обов'язкових до конкретних і необхідних для тієї чи іншої ролі.

Педагог має допомогти школяреві: усвідомити надзавдання як віддалену ціль майбутньої творчої діяльності; визначити окремі завдання, вирішення яких веде до надзавдання; усвідомити достовірність і реальність надзавдання; вибрати засоби для вирішення надзавдання; перебороти відхилення, порушення і перешкоди при досягненні віддаленої цілі.

При цьому важливо змоделювати педагогічний процес так, щоб роль педагога не домінувала: не педагог веде у творчості учня, а учень сам рухається вперед у творчості за допомогою педагога.

Розробляючи зміст і завдання для молодших школярів як учасників театального колективу на різних етапах їх діяльності, ми враховували ряд важливих вимог щодо цього процесу: особливості репертуару для дітей молодшого шкільного віку, особливості навчально-репетиційних занять, організацію художньо-творчої діяльності як педагогічного процесу, педагогічну вмотивованість доцільності виступів учасників до театральної самодіяльності перед широким загалом глядачів. Здійснення виховної роботи у гуртку, включення дітей у всю навчально-підготовчу роботу до виконання ролі як засіб усвідомлення ними власних творчих функцій та ін.

Нові контрольні заміри показали зміни у самооцінці учнів. Зменшилась кількість учасників, котрі вважають, що володіють всіма творчими якостями, потрібними для сценічної діяльності (60% ----- 30,5%).

Уся організаційно-педагогічна робота з дітьми проектувалась так, щоб творчі уміння формувалися в конкретних видах творчої діяльності і обов'язково проявлялися в сценічній діяльності.

Моделювання ситуації стимулювало творче мислення, творче бачення дітей; створювались зорові і звукові образи, до яких учасники мали визначити і „передати” за допомогою інтонації своє ставлення. Активізація відповідей, міркувань дітей сприяла їх словесній взаємодії, пошуковій та діяльнісній.

Таким чином, спираючись на спроектовану модель, створену спільними зусиллями педагога та учасників, останні мали змогу свідомо керувати процесом власної творчої активності: я знаю, що потрібно; я знаю, як потрібно; я можу діяти(проявляти).

Контрольні зрізи (спостереження, бесіди) дозволяли переконатися, що учасники театральних колективів (Ег) за три роки стали більш емоційно „правдивими”, логічно переконливими, достовірними у фізичних сценічних діях. Вони досить вільно переказували прочитані тексти і правильно мотивували своє ставлення до персонажів (цей показник піднявся у 69 % респондентів); можуть вмотивувати інтонацію (не „як”, а „чому”), про подальше зміщення свідчить показник 48,7 % (порів. -14,9 %) респондентів; переконливим і достовірним є прояв рухливості голосу залежно від виконання рольової функції (51 %).

Теоретично і практично доведено, що художньо-творча активність найповніше проявляється в ігровій (сценічній) діяльності, коли всі компоненти творчості включаються в дію і ніби спонукають особистість до їх прояву.

Результати контрольного зрізу підтверджуються даними об'єктивної оцінки експертів художньо-творчих якостей молодших школярів. За цими даними можна побачити досить виразну картину динаміки прояву художньо-творчих якостей, виражену у зміні середнього балу по кожній із цих якостей. Якщо на вихідному етапі експерименту середній бал становив 2,4, то в кінці експерименту він становив 4,2. При цьому проміжні контрольні зрізи свідчать про динаміку контрольованих якостей: 2,4 - 2,9 - 3,5 - 4,2 бала (див. таб. 1).

Порівнюючи дані констатуючого і формуючого експериментів, можна побачити, що рівень художньо-творчої активності школярів значно виріс, особливо це помітно після двох років їх участі у творчому колективі.

Молодші школярі набули навичок: системної роботи над текстом чи образом; проектувати свою творчу діяльність; трансформувати одержані знання в дії; активізувати творчу уяву, емоційно оцінювати події, факти, взаємодіяти з партнером; працювати перед аудиторією.

Таблиця 1

Динаміка художньо-творчих якостей (у балах)

Творчі уміння	На початку експерименту	Після першого року	Після другого року	У кінці експерименту
І блок				
а) уміння бачити (фантазувати)		3,3	3,8	4,2
б) уміння емоційно відгукуватись	3,1	2,9	3,4	3,7
в) уміння добирати потрібні інтонації		2,6	3,2	3,7
II блок	2,6			
а) володіння голосом		2,3	3,3	4,3
б) володіння логікою мовлення	2,1	2,9	3,6	4,6
в) володіння мімікою і пластикою		3,0	3,6	4,5
г) уміння вступати у взаємодію		2,9	3,3	4,2
	2,0			
	2,3			
	2,4			
	2,1			
		2,9	3,5	4,2
	2,4			

Узагальнені результати проведеного нами дослідження підтвердили висунуту гіпотезу та дозволили сформулювати такі **висновки**:

1. Художньо-творчу активність особистості ми розуміємо як процес, що передбачає творчу самостійність, художню ініціативність, художньо-творчу дію та поведінку особистості, де

важливий не кінцевий результат, а сам процес творчої діяльності. Формування творчої активності - це формування спрямованості особистості на творчий пошук, прояв власних умінь, спрямованих на самовираження через мистецьку діяльність, яка має активний характер і є результатом відповідного виховання.

2. Застосування педагогічної моделі у процесі театральної самодіяльності здатне забезпечити формування в молодших школярів достатньо стійких навичок за умови використання спеціальних творчих умінь, готовності протистояти проявам вроджених чи вироблених „штампів” у творчості, створення своєрідного фундаменту для розвитку більш складних творчих якостей. Зміст і структура моделі має базуватися на таких принципах: а) орієнтація художньо-творчих завдань на вік молодших школярів; б) самодіяльне мистецтво молодших школярів у своїй основі має бути ігровим; в) структурування дитячого самодіяльного спектаклю можливе за умови постійних творчих ігрових тренінгів; г) показником динаміки художньо-творчої активності є вияв зростання творчих якостей в учасників гуртка.

3. Ефективність виховного впливу самодіяльного театального колективу на молодших школярів залежить як від взаємодії педагогічного і художнього аспектів діяльності даного колективу, так і від взаємодії всіх педагогічних факторів у структурі художньо-творчої діяльності (організація творчої діяльності; тривалість процесу творчої діяльності; застосування різноманітних форм і видів діяльності з урахуванням рівня творчих умінь учасників; створення емоційної комфортності в процесі художньо-творчої діяльності; наявність творчої установки особистості школяра на розвиток власних умінь; мотиваційна трансформація в ході художньо-творчої діяльності; корекція творчої поведінки молодших школярів).

4. Ефективність методик розвитку творчої активності проявляється у поетапності їх дії з актуалізацією на кожному з етапів на розвиток нових творчих якостей.

5. Показниками готовності молодших школярів до здійснення художньо-творчої активності є наявність таких творчих умінь як:

- бачити, фантазувати; емоційно відгукуватись, оцінювати; добирати потрібну інтонацію;
- володіння голосом (рухливість), логікою мовлення, мімікою та жестами і вмінням вступати у взаємодію з партнером.

Засобами педагогічної діагностики стали вивчення особистості в її художньо-творчій діяльності, спеціально змодельовані заняття, які сприяють розвитку окремих творчих якостей, прояву творчої активності молодших школярів у структурі театральної самодіяльності.

6. Сформованість художньо-творчих умінь у молодших школярів характеризується такими рівнями: високий (творчий), середній (репродуктивно-творчий) і низький (репродуктивний). Підвищення художньо-творчої активності можливе за умов: організація

систематичного спілкування учнів з творами мистецтва різних видів і жанрів; формування навичок сприйняття і розуміння мови, стилю і художньої своєрідності театральної самодіяльності і сценічного мистецтва; формування особистісних установок на художньо-ціннісне ставлення до сценічної діяльності через різні форми роботи; оптимальне стимулювання учнів до позитивного сприйняття театального мистецтва; відзначення і оприлюднення творчих успіхів.

7. Організація і методика навчально-творчої діяльності молодших школярів здійснюється у спеціально організованій і керованій ігровій діяльності.

Розглянуті в дисертації положення не вичерпують всіх питань даної проблеми, важливість і актуальність якої визначає необхідність її подальших досліджень у різних аспектах. Спеціального вивчення потребують такі питання, як розробка інтегративної методики роботи поетапного розвитку творчої активності школярів; використання художньо-творчої діяльності як засобу формування національної свідомості особистості; розкриття ефективності взаємодії театральної самодіяльності і уроків читання щодо розвитку пізнавальної активності та ін.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Ирза (Костюшко) А.А., Руденко Л.А. Актуализация художественно-эстетического интереса младших школьников / Материалы Международной научно-методической конференции “Актуальные проблемы начальной школы”. - Полтава, ПГПИ, 1994. - С. 191 - 196. / 50 % /.
2. Ирза (Костюшко) Г.О. Методичні рекомендації до шоу-програми // Молодь і дозвілля / Теорія, методика і практика / Випуск II - К.: А. Л. Д., 1996. - С. 188 - 194.
3. Костюшко Г.О. Готовність молодших школярів до прояву художньо-творчої активності // Соціалізація особистості / За загальною ред. А.Й.Капської. Вип. I. - К.: НПУ, 1998. - С. 151 - 155.
4. Костюшко Г.О. Особливості розвитку художньо-творчої активності під впливом цілеспрямованості театральної діяльності // Наукові записки / випуск 1 /. - К.: DETID, 1998. - С. 51 - 55.
5. Костюшко Г.О. Театральна самодіяльність школярів як педагогічно організований творчий процес // Соціалізація особистості: Збірник наукових праць / За загальною ред. А.Й.Капської. - Вип. II. - К.: НПУ, 1999. - С. 243 - 249.

Костюшко Г.О. Розвиток творчої активності молодших школярів засобами театральної самодіяльності. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 - теорія та історія педагогіки. - Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 1999 р.

Дисертацію присвячено проблемі формування художньо-творчої активності молодших школярів засобами театральної самодіяльності.

Теоретично обгрунтовані психолого-педагогічні та методичні засади художньо-творчої діяльності особистості як оптимально можливих для успішного розвитку творчої активності. Розроблена та експериментально перевірена модель художньо-творчого процесу молодших школярів у структурі познавчальної діяльності.

Ключові слова: творчість, художність, художня діяльність, творча особистість, творча діяльність, творча активність.

Костюшко А.А. Развитие творческой активности младших школьников средствами театральной самодеятельности. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. - Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 1999 г.

Диссертация посвящена проблеме развития художественно-творческой активности младших школьников средствами театральной самодеятельности.

В работе уточняется сущность таких понятий, как “творческая деятельность” и “творческая активность”, художественно-творческую деятельность мы рассматриваем как подструктуру на этапе формирования художественно-творческой активности.

Исходя из того, что художественно-творческая активность школьников формируется при условии педагогически организованной деятельности, нами разработана модель художественно-творческого процесса. Содержание и структура модели базируются на принципах: ориентация творческих заданий на возраст младших школьников, постоянные творческие игровые тренинги, возрастание творческих качеств участников театральной самодеятельности как показатель творческой активности.

В ходе экспериментальной работы были определены критерии проявления творческих умений: владение техникой речи, воображением, адекватная эмоциональная реакция на услышанное и увиденное, владение логикой словесного действия, знание сверхзадания, владение интонационной вариативностью, подчинение ее сверхзаданию, умение взаимодействовать в словесном и физическом действии, владение пластико-мимической выразительностью.

Анализ художественно-творческой деятельности школ позволил нам определить условия развития творческой активности учеников во внешкольной деятельности: организация систематического общения учеников с произведениями искусства разных видов и жанров; формирование навыков восприятия и понимания языка, стиля и художественного своеобразия театральной самодеятельности и сценического искусства; формирование личностных установок на художественно-ценностное отношение к сценической деятельности через разнообразные формы работы; оптимальное стимулирование учеников к положительному восприятию театрального искусства, демонстрация творческих успехов.

Творческая деятельность младших школьников во внеклассной работе позволила определить функции театральной самодеятельности: а) стимулирование самопознания через художественное произведение; б) осуществление “акта сотворчества”; в) ориентация на познание авторской оценки и осмысление своего отношения к действительности; г) содействие выработке целевой установки на творчество; д) организация творческой работы на особенном литературном материале.

С целью реализации этих функций театральной самодеятельностью определены факторы педагогического влияния на младших школьников: организация творческой деятельности; создание эмоционального комфорта; наличие творческой установки на развитие собственных умений; мотивационная трансформация в ходе творческой деятельности; коррекция творческого поведения младших школьников.

Для стимулирования развития творческих умений младших школьников мы использовали методы, которые: позволяли участнику проявлять и проверять сформированность собственных творческих умений; способствовали созданию и определению ближних и отдаленных личных целей; помогали участникам в творческом взаимодействии; обеспечивали реализацию ролевых функций каждого участника коллектива в творческой деятельности.

С помощью разработанных показателей художественно-творческих умений определились уровни сформированности творческой активности: высокий (творческий), средний (репродуктивно-творческий) и низкий (репродуктивный).

Результаты исследования позволили доказать эффективность предложенной организационно-методической работы, направленной на повышение художественно-творческой активности младших школьников средствами театральной самодеятельности.

Ключевые слова: творчество, художественность, художественная деятельность, творческая личность, творческая деятельность, творческая активность.

Kostyushko A.A. Art-creative activity development of young classes students by means of theatrical amateur performance. - The Manuscript.

Dissertation on winning of scientific candidate degree of pedagogic sciences for speciality 13.00.01 - the theory and history of pedagogies. - The Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 1999.

The dissertation is devoted to a problem of formation of art - creative activity of young classes students by means of theatrical amateur performance.

Psychological, pedagogical and methodical bases of art - creative activity of the person, as optimum possible for successful development of creative activity theoretically are reasonable. Developed and experimentally checked up model of art - creative process of young classes students in structure of non educational activity.

Key words: creativity, applied art, art activity, creative person, creative activity.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

КОСТЮШКО Ганна Олексіївна

УДК - 371.D36

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ

МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ САМОДІЯЛЬНОСТІ

13.00.01. - теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

*дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук*

Київ - 1999

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова,
Міністерство освіти України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

Капська Алла Йосипівна,

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, завідувач кафедри.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук,

старший науковий співробітник

Бібік Надія Михайлівна,

Інститут педагогіки АПН України,

завідувач лабораторії;

кандидат педагогічних наук, доцент

Гузій Наталія Василівна,

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, завідувач кафедри.

Провідна установа: Житомирський державний педагогічний
університет імені І.Франка, кафедра
педагогіки, Міністерство освіти України,
м. Житомир.

Захист відбудеться “___” _____ 1999 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова,
252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного
університету імені М.П.Драгоманова, 252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано “___” _____ 1999 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л.В.Долинська

Загальна характеристика дослідження

Актуальність теми. Формування творчої особистості учня у позанавчальній діяльності є однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки і практики. Одним із стратегічних завдань, визначених у Державній національній програмі “Освіта” („Україна ХХІ ст.”), є створення умов для формування освіченої, творчої особистості громадянина, реалізації та самореалізації його природних здібностей і можливостей в освітньому процесі.

Саме багатогранність діяльності вихованців та форми виховної роботи виступають домінантою в соціально-виховному процесі та можуть стимулювати розвиток творчої особистості. Серед них особливе місце посідає шкільна театральна самодіяльність.

На думку вчених, характерними ознаками художньо-творчої активності є ініціативність і творча потреба (О. М. Матюшкін); творчий поштовх до саморозвитку дитини (О. Н. Хижна); особлива здібність особистості, котра проявляється в цілеспрямованій діяльності; здатність до творчості (В. І. Старостін); самореалізація особистості (О. О. Борисова).

Розвиток художньо-творчої активності як процес має свої особливості, оскільки готовність особистості до творчої активної діяльності інтегрується в інші види діяльності: у навчання, особистісні стосунки, громадську чи культурологічну діяльність тощо.

Творча діяльність учнів початкових класів має свої особливості, оскільки саме вона найбільш органічно допомагає дитині перейти від ігрової діяльності до творчої, навчальної, де зберігаються елементи ігрового плану.

Дослідженню даної проблеми приділялася належна увага, зокрема таким її аспектам, як психолого-педагогічні основи формування художньо-творчої активності особистості (Л. С. Виготський, Л. Б. Єрмолаєва-Томіна, Н. В. Киричук, В. Н. Козленко, Г. С. Костюк та ін.); виявлення соціальних факторів, які впливають на розвиток творчості (Н. Т. Гурець, М. С. Каган, О. В. Кудін, Ю. Л. Львова); методам творчої дії та етапам розвитку творчої особистості (С. В. Діденко, Н. С. Лейтес, В. О. Моляко, О. Н. Рудницька та ін.); дослідження умов розвитку і формування творчої активності, творчого потенціалу (А. Й. Капська, О. І. Коротєєва, О. Н. Хижна, К. В. Щербакова та ін.).

Вивченню проблеми художньо-творчого розвитку саме молодших школярів присвячено праці О. О. Борисової, В. І. Барко, В. Т. Бутейка, Н. С. Вітківської, І. М. Гадалової, Н. Т. Гурець, Д. Н. Джоли, Т. І. Сущенко, А. М. Тютюнникова, А. Б. Щербо та інших.

Однак проблема формування творчої особистості молодшого школяра у виховній роботі недостатньо теоретично та методично досліджена, а тому не знайшла повного відображення в педагогічній практиці, зокрема такий її аспект, як розвиток творчої активності школяра в позанавчальній виховній роботі.

Враховуючи актуальність визначеної проблеми, її недостатню дослідженість, темою дисертаційного дослідження визначено: **„Розвиток творчої активності молодших школярів засобами театральної самодіяльності“**.

Дослідження проводилось у рамках тематичного плану кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова і скоординовано в АПН України за № 2 від 9 лютого 1999 р.

Об'єктом дослідження є процес формування творчої особистості учня молодших класів у позанавчальній виховній роботі.

Предметом дослідження є формування художньо-творчої активності молодших школярів засобами театральної самодіяльності.

Метою дослідження було виявлення соціально-педагогічних умов активізації творчої діяльності молодших школярів та розробка моделі, змісту та форм розвитку художньо-творчої активності школярів.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні того, що ефективність формування художньо-творчої активності зростає, якщо процес самодіяльної театральної діяльності буде педагогічно орієнтований на розвиток в учнів потреб, установок, спрямованих на сприйняття театального самодіяльного мистецтва, розширення ціннісних естетичних орієнтацій, поглиблення позитивного емоційного фону діяльності школярів та способів самоусвідомлення себе як суб'єкта художньо-творчої діяльності.

Відповідно до предмета, мети та гіпотези визначено основні **завдання** дослідження:

- 1) обґрунтувати психолого-педагогічні та методичні засади художньо-творчої діяльності особистості як оптимальної умови розвитку її творчої активності;
- 2) розробити модель художньо-творчого процесу молодших школярів (сутність, зміст, структура, критерії) як основу розвитку їх творчої активності;
- 3) експериментально перевірити ефективність функціонування моделі у структурі позанавчальної діяльності;
- 4) розробити методичні рекомендації щодо розвитку творчої активності молодших школярів.

Методологічною і науково-теоретичною основою дослідження є: філософська концепція творчої діяльності (А. В. Брушлинський, Н. А. Бердяєв, М. С. Каган, М. С. Кветной, А. В. Петровський); теорія особистісно-діяльнісного підходу до формування особистості школяра (В. Г. Асєєв, Л. І. Божович, І. С. Кон, В. О. Моляко та ін.); психологічно-педагогічні дослідження про особливості творчих здібностей особистості (Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, В. М. Кардашов, К. К. Платонов); про індивідуалізацію і самореалізацію школярів у творчому процесі та про принцип творчого співробітництва (М. М. Барахтян, В. О. Кан-Калик, А. Й. Капська, С. О. Сисоєва, В. О. Сухомлинський, А. Б. Щербо та ін.).

Для досягнення поставленої мети і визначених завдань використано **методи** дослідження:

- а) теоретичні – аналіз філософської, психолого-педагогічної та мистецтвознавчої літератури з проблеми дослідження;
- б) емпіричні – спостереження, анкетування, тестування, метод експертної

оцінки, педагогічний експеримент (констатуючий і формуючий), методи математичної обробки отриманих даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах м. Києва, Полтави, Полтавської області. Всього дослідженням було охоплено 695 школярів та 78 учителів. У формуючий експеримент було включено 495 школярів та 27 учителів загальноосвітніх навчально-виховних закладів у м. Києві (с/ш № 221), Полтаві (с/ш №№ 2, 5, 31), Полтавській області (с/ш №№ 1, 2, 5).

Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні моделі художньо-творчого процесу молодших школярів, яка дозволила виявити функції учнів-учасників, визначити мету, зміст і структуру їх діяльності та особливості художньо-творчої активності як особистісної якості; виявленні сукупності педагогічних факторів, які забезпечують успішний розвиток активності; визначенні критеріїв (володіння технікою мовлення, адекватна емоційна реакція на почуте та побачене, володіння логікою словесної дії, пізнання надзавдання, володіння інтонаційною варіативністю) та рівнів (репродуктивний, репродуктивно-творчий, творчий) творчої активності школярів.

Теоретичне значення полягає в уточненні понять, які поглиблюють розуміння процесу розвитку творчої активності особистості учня (творчість, художність, художня діяльність, творча особистість, творча активність); обґрунтуванні положення щодо пріоритету формування творчої особистості школяра у позанавчальній роботі у театральній дитячій самодіяльності; виявленні педагогічних особливостей формування творчої активності школяра у театральній самодіяльності.

Практичне значення полягає у розробці структури, змісту, методики та засобів стимулювання художньо-творчої активності школярів, розробці технологій, які можуть бути використані педагогами-керівниками та організаторами театральної самодіяльності школярів; розробці методики діагностування художньо-творчої активності учнів; створенні методичних рекомендацій та матеріалів на допомогу педагогам-практикам.

Особистий внесок автора полягає у визначенні змісту діяльності молодших школярів у театральному самодіяльному гуртку; в розробці та впровадженні методики організації художньо-творчої діяльності школярів.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується адекватним використанням комплексу методів дослідження, поставленим завданням; якісною і кількісною обробкою одержаних даних; перевіркою основних висновків і методичних рекомендацій у практичній роботі вчителів-вихователів; реальними позитивними результатами у прояві художньо-творчої активності молодших школярів.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювались у ході дослідно-експериментальної роботи на базі Полтавських шкіл № 2, 5, 31, Хорольської середньої школи № 1 та Миргородської школи № 2 Полтавської області та школи № 221 міста Києва. Окремі концепції, положення, прийоми викладались у виступах і доповідях на звітних науково-практичних конференціях Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (1993, 1995, 1996 р. р), в Полтавському державному педагогічному інституті імені В. Г. Короленка (1996, 1997 р. р.), у лекційному курсі та на практично-лабораторних заняттях з методики виховної роботи зі студентами цих вузів, на методичних семінарах вчителів-педагогів Миргородського району, в окремих статтях і методичних рекомендаціях автора у кількості 5 одиниць загальним обсягом 25 стор.

На захист виносяться:

1. Теоретична модель художньо-творчого процесу (поняття, зміст та структура), яка спрямована на розвиток якісно нових творчих умінь молодших школярів засобами театральної самодіяльності.

2. Сукупність соціально-педагогічних факторів, які визначають специфіку процесу формування художньо-творчої активності (організація творчої діяльності; тривалість процесу творчої діяльності; застосування різноманітних форм і видів діяльності з урахуванням рівня творчих умінь учасників; створення емоційної комфортності в процесі художньо-творчої діяльності; наявність творчої установки особистості школяра на розвиток власних умінь; мотиваційна трансформація в ході художньо-творчої діяльності; корекція творчої поведінки молодших школярів).

3. Організаційно-методичні умови розвитку художньо-творчої активності молодших школярів на основі педагогічно організованої і психологічно вмотивованої їх самодіяльної театральної діяльності (систематичне спілкування учнів з творами мистецтва різних видів і жанрів; формування навичок сприйняття і розуміння мови сценічного мистецтва; формування особистісних психолого-педагогічних установок на художньо-ціннісне ставлення до театральної діяльності; відзначення і оприлюднення творчих успіхів учасників самодіяльної театральної творчості).

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків та додатків. Загальний обсяг змісту дисертації 157 сторінок. Робота містить 9 таблиць і 4 рисунка загальним об'ємом 7 сторінок. Список використаних джерел включає 206 найменувань.

Основний зміст роботи

У **вступі** обґрунтовуються актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання, гіпотеза, основні методологічні засади дослідження, розкриваються його наукова новизна, теоретичне і практичне значення, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі - **„Художньо-творча активність молодших школярів у структурі театральної самодіяльності як педагогічна проблема”** - розглянуто теоретичні засади формування творчої активності молодшого школяра в системі позанавчальної виховної роботи; з урахуванням цього проаналізовано теоретичний зміст понять „творчість”, „художність”, „художня діяльність”, „творча особистість”, „творча діяльність”, „творча активність”.

Визначенню „художність”, „художній” приділялась особлива увага в дослідженнях А. В. Бакушинського, Е. С. Громова, С. П. Кудрявцева, А. С. Макаренка, які визначають це поняття як ставлення до мистецтва, яке іде від самої діяльності і виражається у сприйнятті судження про художні цінності. Поняття „художність” ми розглядаємо в першу чергу як особливість, прояв таланту. Художність - стосується діяльності осіб в галузі мистецтва, пов'язаних з мистецтвом, це відтворення дійсності в образах.

Психолого-педагогічна сутність понять „творча особистість”, „творча діяльність”, „творча активність” розглядається в працях М. М. Бахтіна, Л. С. Виготського, С. В. Діденка, М. С. Кагана, В. М. Кардашова, П. І. Підкасистого та ін. Вони визначають творчість як створення чогось якісно нового, що має особисту та соціальну значущість і реалізується в різних формах активної діяльності. Ми цілком погоджуємося з думкою М. С. Кагана, що творчість - це особливий характер діяльності людини (на відміну від механічної, шаблонної діяльності), а не лише значущість, цінність її результатів.

Таким оптимальним видом творчої діяльності в нашому дослідженні є педагогічно організована театральна самодіяльність школярів. Саме в ній знаходять своє матеріальне втілення думка, слово і поведінка дитини, взяті разом і доступні основній масі молодших школярів за досить короткий проміжок часу.

На підставі аналізу низки досліджень у галузі психології і педагогіки, виявленого реального стану даної проблеми на практиці, а також, виходячи з того, що художньо-творча активність школярів формується за умови педагогічно організованої діяльності, нами розроблена модель процесу розвитку художньо-творчої активності молодших школярів. Це дозволило спроектувати організаційно-методичну систему театральної самодіяльності школярів, яка ґрунтується на таких принципах: художньо-творча діяльність молодших школярів має базуватися на вікових особливостях психічного розвитку; форми театральної діяльності повинні добиратися залежно від

інтересів творчого колективу; модель художньої діяльності учнів розчленяється на дві сфери: духовну і духовно-практичну; критеріями, які визначають рівень художньо-творчої активності школярів, є вияв духовного і творчого зростання учасників творчого процесу.

Розроблена модель художньо-творчого процесу школярів представляє різні аспекти діяльності, в яких суттєву роль, поряд з учнем, відіграє керівник.

Рис. 1

Ця модель дозволяє побачити взаємодію творчих компонентів у багатогранному творчому процесі. Весь процес художньо-творчої діяльності підпорядкований принципу цілосності як і всякий педагогічний процес. До нього ставляться вимоги і як до педагогічного процесу (наявність програм, плану роботи, системності, дієвості), і як до художньо-творчого процесу (розвиток фантазування, творчої взаємодії, емоційної рухливості та ін.).

На нашу думку, ефективність виховного впливу самодіяльного театрального колективу на молодших школярів залежить не тільки від взаємодії педагогічного та художнього аспектів діяльності даного колективу, а й від взаємодії всіх компонентів у структурі художньо-творчої діяльності.

Специфіка театральної самодіяльності полягає у розвитку емоційно-чуттєвої сфери особистості, її здатності глибоко відчувати, емоційно переживати, що сприяє розвитку творчого мислення. А завершуються ці процеси формуванням (розвитком) нових якостей особистості (образне бачення, емоційний відгук-ставлення, передача їх в інтонації, пластико-мімічні дії).

Художня творчість дітей в театральній діяльності є своєрідним „акумулятором” духовного досвіду, набутого у соціальній діяльності.

Аналіз художньо-творчої діяльності шкіл дозволив нам орієнтовно визначити умови розвитку творчої активності учнів у позанавчальній діяльності: організація систематичного спілкування учнів з творами мистецтва різних видів і жанрів; формування навичок сприйняття і розуміння мови, стилю і художньої своєрідності театральної самодіяльності і сценічного мистецтва; формування особистісних установок на художньо-ціннісне ставлення до сценічної діяльності через різні форми роботи; оптимальне стимулювання учнів до позитивного сприйняття театального мистецтва; відзначення і оприлюднення творчих успіхів.

Враховуючи всі підходи до змісту театральної самодіяльності, художньо-творчої діяльності і художньо-творчої активності, ми вважали за доцільне визначити перетворюючі функції театального самодіяльного мистецтва: стимулювання самопізнання через художній твір, здійснення “акту співтворчості”; орієнтація учасників на пізнання авторської оцінки дійсності та водночас усвідомлення свого ставлення до дійсності; сприяння виробленню цільової установки на творчість; організація творчої роботи на особливому літературному матеріалі.

У своїй роботі ми вважали за доцільне визначити ієрархію творчих компонентів сценічної діяльності, які допомогли добирати методику розвитку таких творчих умінь: володіння технікою мовлення, уявленням, адекватною емоційною реакцією на почуте, побачене, володіння логікою словесної дії, пізнання надзавдання, володіння інтонаційною варіативністю, підпорядкування її надзавданню, вміння взаємодіяти у словесній і фізичній дії, володіння пластико-мімічною виразністю.

Виокремлений блок творчих умінь фіксує основні компоненти в системі театральної діяльності молодшого школяра в їх взаємодії і дозволяє спроектувати педагогічний процес, спрямований на розвиток творчих умінь, та створити оптимальні умови для їх прояву.

У другому розділі - **“Педагогічні умови організації театральної самодіяльності школярів”** - розглядаються основні умови та методики розвитку творчих інтересів, творчої активності молодших школярів. Ефективність театральної діяльності можлива завдяки застосуванню таких методичних принципів: а) формування творчості має здійснюватись на основі і в процесі засвоєння моральних і художніх цінностей, закладених у театральному мистецтві як синкретичному виді; б) пізнання мови сценічного мистецтва має розглядатися не як самоціль, а як умова проникнення у зміст і характер різних видів мистецтв; в) заняття для дітей з театального мистецтва має здійснюватись на основі їх збагачення знаннями, творчими вміннями і навичками, формування в них інтересу саме до цього виду мистецтва одночасно з формуванням морально-естетичних ідеалів.

Активність творчої діяльності школярів, якість засвоєння ними спеціальних знань і оволодіння спеціальними вміннями перебувають у прямій залежності від: а) визначення науково обґрунтованих критеріїв художньо-творчої активності; б) взаємозв'язку творчого розвитку дітей в театральній самодіяльності з їх розвитком в реальній дійсності; в) удосконалення програм, форм і методів роботи дитячого театального колективу; г) створення навчально-методичних матеріалів, розробок, посібників тощо; д) розвитку загальної культури школярів.

Вивчення творчої особистості молодших школярів здійснювалось нами на соціальному, соціально-психологічному, психологічному рівнях. З метою вибору методики роботи з учнями було проведено дворівневе діагностування творчої активності молодших школярів: I рівень - діагностика загальних проявів художньо-творчої активності; II рівень - діагностування прояву окремих творчих умінь, необхідних учаснику театального колективу.

Розвиток творчої активності школярів забезпечується не безсистемним накопиченням певних якостей, притаманних творчій особистості, а створенням педагогічно вмотивованих умов для переходу від одного рівня розвитку учасника до другого, більш високого, більш якісного. При цьому варто зазначити, що динаміка творчого зростання залежить від педагогічних цілей конкретного дитячого театального колективу з урахуванням таких факторів, як особливості театальної самодіяльності, зміст організаційно-педагогічної діяльності та методика організації художньо-творчої роботи зі школярами.

Такий підхід дозволив нам орієнтуватися на комплексно-системний характер розв'язання поставленої проблеми, що сприяло поєднанню форм організації театальної самодіяльності і мети виховної позанавчальної діяльності. А це в свою чергу впливало на якість прояву трьох компонентів: *знання - вміння - дія*.

Виходячи з основного принципу нашого дослідження - діяльнісного підходу, ми вважали, що необхідна постійна трансформація спеціальних знань у творчу активність може здійснюватися лише шляхом включення дітей у діяльність. При цьому художньо-творча діяльність включає такі компоненти, як потреби (мета), установки, умови і результативність дії, що сприяло реалізації педагогічних функцій у самодіяльному колективі - розвитку особистості загалом і творчої особистості зокрема.

Під час проведення констатуючого експерименту, який передбачав визначення мотивів приходу школярів до самодіяльного колективу та мотивів діяльності педагога, було опитано 445 учасників дитячих театральних колективів, і з них 74,8 відсотка визначили мету своєї участі у гуртку на рівні „хотілось пограти когось”, „бути разом з подругою”, „просто чимось займатися після уроків”; а 68,3 педагогів-керівників вбачають смисл своєї роботи в тому, щоб „підготувати

якісь виховні заходи'', „зайняти цікавою справою дітей'', „можливість реалізувати власні інтереси''.

Крім того, зважаючи на вік учасників, була виявлена нестійкість мотивів. Відсутність усвідомленого мотиву діяльності часто призводить до зміни інтересів дітей чи навіть бажання залишити конкретний колектив. Це потребувало розробки наукових передумов розвитку цільової спрямованості молодших школярів на творчу діяльність і самовдосконалення.

На нашу думку, однією з найважливіших умов формування свідомої потреби творчої активності є залучення дитини до конкретної художньо-творчої діяльності, зокрема театральної, суть якої полягає в аналізі, осмисленні тексту, побудові ролі „за манками'', перетворенні тексту в дію, життя героя - в сценічне життя і заохочення дорослими, однолітками. Інтерес, що з'являється внаслідок цього, може стати дійовим стимулом до розширення творчих можливостей у спілкуванні з мистецтвом.

Наше дослідження розпочалося з проведення контрольного зрізу з метою визначити рівень розвитку творчої активності учасників театральних гуртків у середніх школах м. Полтави, Полтавської області та м. Києва. Учням початкових класів було запропоновано уривки двох текстів: один - яскравий за змістом, ситуацією і образами, а другий - описово-констатуючий. На основі цих текстів учні мали їх продовжити і створити свою розповідь, яка б мала логічне завершення і відповідне інтонаційне вираження у читанні. З метою вивчення рівня готовності молодших школярів до художньо-творчої діяльності і прояву художньо-творчої активності було взято щороку приблизно однакову кількість дітей: 138 (1994 р.), 142 (1995 р.), 150 (1996 р.).

Перший зріз проводився з дітьми, які ніколи у театральній самодіяльності не брали участі. В результаті більшість учнів виявили досить високу творчу активність, велике зацікавлення, але в дії проявили себе на значно нижчому рівні.

Для оцінки результатів прояву творчих умінь за визначеними критеріями (володіння технікою мовлення, адекватна емоційна реакція на почуте та побачене, володіння логікою словесної дії, пізнання надзавдання, володіння інтонаційною варіативністю, підпорядкування її надзавданню, вміння взаємодіяти у словесній і фізичній дії, володіння пластико-мімічною виразністю) і характером художньо-творчої діяльності було виявлено рівні художньо-творчої активності, в основі яких лежить такий зміст:

І рівень (низький - репродуктивний) характеризується слабким проявом творчих умінь, простим відтворенням авторської думки, наслідуванням чужих варіантів, монотонністю розповіді, відсутністю інтонаційних варіантів, проявом індеферентності у ставленні;

II рівень (середній - репродуктивно-творчий) характеризується створенням досить самостійного продовження розповіді, певною інтонаційною варіативністю, проявом емоційного ставлення, мімічною виразністю, але недостатньо логічно викладено;

III рівень (високий - творчий) - виразність, образність змісту розповіді, яскраве емоційне відображення в інтонації ставлення, зміст розповіді співвідноситься з запропонованим початком, достатньо логічно вибудовано і передано слухачам.

На початку експерименту майже у половини учасників виявлено недостатній рівень прояву фантазії, логіки викладу, інтонаційної варіативності. На низькому рівні в середньому було біля 40 відсотків школярів. Хоча, звичайно, наявність більше 23 відсотків учнів, яких можна віднести до високого рівня художньо-творчої активності, свідчить (враховуючи їх вік), що у кожному творчому колективі є певна кількість учнів, які можуть стати для колективу і педагога (на перших порах) „опорою” в організації художньо-творчої діяльності.

Наочно розподіл школярів за рівнями представлено у діаграмі.

Діаграма 1

Розподіл школярів за рівнями творчої активності

Враховуючи особливість творчої діяльності молодших школярів, ми передбачали такі зміни в їх розвитку: зміну позитивної мотивації; динаміку прояву умінь; готовність включатися у будь-які види творчої діяльності.

Реалізація трьох компонентів (потреба (мета), мотив, умова) повністю здійснюються в четвертому - результаті діяльності.

Аналіз особливостей педагогічного процесу в самодіяльному колективі та визначення рівнів готовності до художньо-творчої діяльності і якісного прояву художньо-творчої активності дозволили спроектувати процес розвитку художньо-творчої активності молодших школярів у позанавчальній роботі.

У ході експерименту здійснювалась апробація і перевірка основних передбачень, розробка та впровадження експериментальних методик і рекомендацій для розв'язання поставленої проблеми.

З метою реалізації поставлених завдань на початку експерименту було визначено творчі уміння, якими має володіти кожен учасник самодіяльного театрального гуртка:

- уміння бачити (фантазувати);
- уміння емоційно відгукуватися на почуте, побачене (радіти, співчувати, захоплюватись, обурюватись тощо);
- уміння добирати потрібні інтонації (такі, щоб відповідали настрою, змісту, характеру персонажа).
- володіння голосом (рухливість);
- володіння логікою мовлення (правильно будувати і висловлювати думку свою чи чужу);
- володіння мімікою і пластичною виразністю (володіти своїм обличчям і вміти рухатися);
- уміння вступати у взаємодію із партнером (словесна і фізична дія).

Кожен учень, виходячи з суб'єктивних міркувань, мав поставити лише знак "плюс" або "мінус" навпроти тих умінь, якими він, на його думку, володіє чи не володіє. Більшість школярів на вихідному етапі на інтуїтивному рівні змогли поставити знак „плюс” проти окремих умінь (вміння бачити, частково емоційно відгукуватись, володіти голосом, мімікою), решта учнів поставили проти названих умінь знак „мінус”. Уже десь через три-п'ять місяців даним респондентам знову були запропоновані ті ж блоки умінь.

Нові показники свідчили, що за цей період частина школярів, які виявили спочатку бажання брати участь у гуртку, поступово „відсіялися”, а ті, що залишилися після курсу навчання, змогли по-новому оцінити свої творчі уміння. Їх відповіді свідчать про більш усвідомлену оцінку власної готовності до художньо-творчої діяльності. Це цілком закономірно, оскільки окремі творчі уміння потребували довготривалої праці, тренувань, щоб були сформовані, а потім проявилися в ділі. Не відкидаючи мотивації школярів на оволодіння цими творчими уміннями для „сценічної діяльності”, ми вважали за необхідне переконати школярів у тому, що набуті уміння можуть мати

місце прояву не лише на сцені. Вони можуть проявлятися у різних сферах діяльності: навчальній, соціально-побутовій, громадській тощо.

Визначити шляхи особистісного творчого розвитку школяра в умовах творчої життєдіяльності нам допомогла методика розвитку образного мислення і образного уявлення.

За допомогою методики графічного і словесного опису гуртківцями художнього тексту ми простежили за індивідуальними якостями учасників гуртка і змоделювали індивідуальний шлях розвитку творчої активності школяра (пропонувалось прослухати текст і передати його зміст у малюнках і описовій формі).

При цьому було виявлено, що із 695 учнів уявлення переважає лише в 37, а в 458 учнів - логічне мислення. Це спонукало щодо індивідуально-особистісного підходу до учасників театральної самодіяльності.

Система запропонованих діагностичних методів (пізнання і самопізнання учнями творчої активності як процесу, включення в ситуацію залежно від рольових функцій, корекції творчої поведінки і рольової установки школяра на дію, творчого показу і творчої взаємодії) водночас дозволяла органічно поєднувати різні педагогічні методики, які активізували творчу активність школярів (методика графічного опису, словесного опису, моделювання, діагностування).

Наступний етап дослідницько-експериментальної роботи - створення дитячого спектаклю.

На цьому етапі ми використали різноманітні творчі ігри (на розвиток уявлення, фантазування), етюди (на розвиток бачення, емоцій, розуміння підтексту), творчі завдання (на розвиток властивостей голосу, відчуття сказаного, пам'яті), дію в ситуації за умови „якби”, імпровізування тощо.

Завдання, які пропонувалися на третьому етапі, передбачали, що їх виконавці ще повинні у довільній формі висловити свою оцінку щодо діяльності тих школярів, з якими вони взаємодіяли чи за якими вони спостерігали. Для роботи брались інсценівки, етюди (вербальні і невербальні), демонструвались фрагменти поставлених „сценок”. Школярам пропонувалось на інтуїтивному рівні висловити свою думку з приводу прояву творчої активності (за відомими їм уже параметрами): чи виявляється бачення, чи правильно говорять учасники, чи відчують те, про що говорять, ходять чи діють та ін.

Такий вид діяльності (спостереження ----- оцінка ----- висловлення) дозволяв педагогові підвести всіх учасників гуртків до прояву бажання випробувати себе в діяльності чи брати активну участь у творчій діяльності постійно. Це дало змогу створювати два-три варіанти однієї дії, що, безперечно, активізувало загальний прояв різних творчих якостей кожного учасника.

Моделюючи формуючий експеримент на основі етапно-блочного підходу, ми визначили мету і особливість діяльності як педагога, так і школярів на різних етапах і в різних

організаційних блоках експерименту. Так, скажімо, перший блок - мотиваційний - демонструє, як потреби (мета) та мотиви учасників творчих колективів змінювалися. Така трансформація мотивів можлива лише за умови цілеспрямованої педагогічної діяльності, яка сприяла активізації інтересу дітей до театрального мистецтва, до його різновидів і особливостей.

Використовуючи методику В. І. Старостіна щодо трансформації мотивів, в основу нами було покладено чотири прийоми: актуалізацію старих мотивів, застосування прийомів цілепокладання, народження нового мотиву, надання мотиву нових якостей і характеристик.

Такій трансформації через зміну мотивації молодших школярів у театральному самодіяльному колективі сприяли проведення спеціальних бесід, системи навчальних занять, включення кожного в доступний для нього вид діяльності, спостереження і аналіз поведінки цих дітей у різних ситуаціях їх життєдіяльності. Це дозволяло здійснювати корекцію їх мотивації на різних етапах практичної діяльності уже в самому гуртку.

З багатогранного комплексу педагогічних методів ми вибрали ті, котрі стимулювали розвиток творчих умінь; дозволяли учаснику проявляти і перевіряти сформованість чи несформованість власних творчих умінь; сприяли створенню і визначенню близьких і віддалених особистістю цілей; сприяли створенню умов для підвищення творчої активності школярів; допомагали учасникам у творчій взаємодії (на заняттях, репетиціях, у сценічних діях); забезпечували реалізацію рольових функцій кожного з учасників колективу у творчій діяльності.

Дієвість і результативність цих вимог ми перевіряли неодноразово методом корекції творчої поведінки і рольової установки школяра на дію. Зокрема використовувалися метод самоаналізу, самооцінки, метод експертної оцінки, вибору рольової позиції (Я ----- моє ставлення ----- моя поведінка ----- взаємодія).

Контрольні заміри, проведені в ході дослідження, свідчили, що самооцінка власної творчої готовності в експериментальній групі (Ег) до сценічного дійства поступово знижується і більше наближається до експертної оцінки, а в контрольних групах (Кг) після двох років участі спостерігається навіть підвищення рівня самооцінки. Це мотивується тим, що учні не зовсім усвідомлюють власний рівень сформованих творчих якостей і не мають конкретних близьких і віддалених цілей особистісного творчого розвитку (Ег: I рік Вр - 25,3 %, II рік Вр - 19,1%, III рік Вр - 14%, Кг: Вр -I рік - 24,9%, II рік - 26,1% і III рік -27%). Як бачимо, для зміни рівня самооцінки потребувався час. Проте в одній групі респондентів він спрацював на зниження показників, а в другій - на підвищення.

Аналіз цих позицій і результатів письмових звітів педагогів (учасників експерименту) дозволяє стверджувати, що молодші школярі ще не спроможні самотійно об'єктивно оцінити власні творчі якості навіть тоді, коли вони усвідомили їх сутність та особливості. Завищена

самооцінка навіть в Ег свідчить, що для цього віку притаманне прагнення „прояву” власного „Я” за будь-якої ситуації. У такій ситуації постає потреба „швидкого педагогічного реагування”. Ми вважаємо, що в цій ситуації має бути повна поінформованість учнів щодо їх вихідних творчих умінь, результатів поетапного контролю і додаткового контролю діяльності декого з них.

Серед методів, спрямованих на підготовку молодших школярів до художньо-творчої діяльності, було використано метод проектування виконавської цілі (надзавдання). Визначення надзавдання є тим методом, який сприяє організації педагогічного процесу, в якому вибудовується логіка навчання, поведінки і діяльності кожного учасника театрального гуртка. При цьому художньо-творчі якості розвиваються не стихійно, а впорядковано: від загальних і обов’язкових до конкретних і необхідних для тієї чи іншої ролі.

Педагог має допомогти школяреві: усвідомити надзавдання як віддалену ціль майбутньої творчої діяльності; визначити окремі завдання, вирішення яких веде до надзавдання; усвідомити достовірність і реальність надзавдання; вибрати засоби для вирішення надзавдання; перебороти відхилення, порушення і перешкоди при досягненні віддаленої цілі.

При цьому важливо змодельовати педагогічний процес так, щоб роль педагога не домінувала: не педагог веде у творчості учня, а учень сам рухається вперед у творчості за допомогою педагога.

Розробляючи зміст і завдання для молодших школярів як учасників театрального колективу на різних етапах їх діяльності, ми враховували ряд важливих вимог щодо цього процесу: особливості репертуару для дітей молодшого шкільного віку, особливості навчально-репетиційних занять, організацію художньо-творчої діяльності як педагогічного процесу, педагогічну вмотивованість доцільності виступів учасників до театральної самодіяльності перед широким загалом глядачів. Здійснення виховної роботи у гуртку, включення дітей у всю навчально-підготовчу роботу до виконання ролі як засіб усвідомлення ними власних творчих функцій та ін.

Нові контрольні заміри показали зміни у самооцінці учнів. Зменшилась кількість учасників, котрі вважають, що володіють всіма творчими якостями, потрібними для сценічної діяльності (60% ----- 30,5%).

Уся організаційно-педагогічна робота з дітьми проектувалась так, щоб творчі уміння формувалися в конкретних видах творчої діяльності і обов’язково проявлялися в сценічній діяльності.

Моделювання ситуації стимулювало творче мислення, творче бачення дітей; створювались зорові і звукові образи, до яких учасники мали визначити і „передати” за

допомогою інтонації своє ставлення. Активізація відповідей, міркувань дітей сприяла їх словесній взаємодії, пошуковій та діяльнісній.

Таким чином, спираючись на спроектовану модель, створену спільними зусиллями педагога та учасників, останні мали змогу свідомо керувати процесом власної творчої активності: я знаю, що потрібно; я знаю, як потрібно; я можу діяти(проявляти).

Контрольні зрізи (спостереження, бесіди) дозволяли переконатися, що учасники театральних колективів (Ег) за три роки стали більш емоційно „правдивими”, логічно переконливими, достовірними у фізичних сценічних діях. Вони досить вільно переказували прочитані тексти і правильно мотивували своє ставлення до персонажів (цей показник піднявся у 69 % респондентів); можуть вмотивувати інтонацію (не „як”, а „чому”), про подальше зміщення свідчить показник 48,7 % (порів. -14,9 %) респондентів; переконливим і достовірним є прояв рухливості голосу залежно від виконання рольової функції (51 %).

Теоретично і практично доведено, що художньо-творча активність найповніше проявляється в ігровій (сценічній) діяльності, коли всі компоненти творчості включаються в дію і ніби спонукають особистість до їх прояву.

Результати контрольного зрізу підтверджуються даними об’єктивної оцінки експертів художньо-творчих якостей молодших школярів. За цими даними можна побачити досить виразну картину динаміки прояву художньо-творчих якостей, виражену у зміні середнього балу по кожній із цих якостей. Якщо на вихідному етапі експерименту середній бал становив 2,4, то в кінці експерименту він становив 4,2. При цьому проміжні контрольні зрізи свідчать про динаміку контрольованих якостей: 2,4 - 2,9 - 3,5 - 4,2 бала (див. таб. 1).

Порівнюючи дані констатуючого і формуючого експериментів, можна побачити, що рівень художньо-творчої активності школярів значно виріс, особливо це помітно після двох років їх участі у творчому колективі.

Молодші школярі набули навичок: системної роботи над текстом чи образом; проектувати свою творчу діяльність; трансформувати одержані знання в дії; активізувати творчу уяву, емоційно оцінювати події, факти, взаємодіяти з партнером; працювати перед аудиторією.

Таблиця 1

Динаміка художньо-творчих якостей (у балах)

Творчі уміння	На початку	Після	Після	У кінці
	експерим-ент	першого	другого	експерим-ент

	у	року	року	ту
I блок				
а) уміння бачити (фантазувати)		3,3	3,8	4,2
б) уміння емоційно відгукуватись	3,1	2,9	3,4	3,7
в) уміння добирати потрібні інтонації		2,6	3,2	3,7
II блок	2,6			
а) володіння голосом		2,3	3,3	4,3
б) володіння логікою мовлення	2,1	2,9	3,6	4,6
в) володіння мімікою і пластикою		3,0	3,6	4,5
г) уміння вступати у взаємодію		2,9	3,3	4,2
	2,0			
	2,3			
	2,4			
	2,1			
		2,9	3,5	4,2
	2,4			

Узагальнені результати проведеного нами дослідження підтвердили висунуту гіпотезу та дозволили сформулювати такі **висновки**:

1. Художньо-творчу активність особистості ми розуміємо як процес, що передбачає творчу самостійність, художню ініціативність, художньо-творчу дію та поведінку особистості, де важливий не кінцевий результат, а сам процес творчої діяльності. Формування творчої активності - це формування спрямованості особистості на творчий пошук, прояв власних умінь, спрямованих на самовираження через мистецьку діяльність, яка має активний характер і є результатом відповідного виховання.

2. Застосування педагогічної моделі у процесі театральної самодіяльності здатне забезпечити формування в молодших школярів достатньо стійких навичок за умови використання спеціальних творчих умінь, готовності протистояти проявам вроджених чи вироблених „штампів” у творчості, створення своєрідного фундаменту для розвитку більш складних творчих якостей. Зміст і структура моделі має базуватися на таких принципах: а) орієнтація художньо-творчих завдань на вік молодших школярів; б) самодіяльне мистецтво молодших школярів у своїй основі

має бути ігровим; в) структурування дитячого самодіяльного спектаклю можливе за умови постійних творчих ігрових тренінгів; г) показником динаміки художньо-творчої активності є вияв зростання творчих якостей в учасників гуртка.

3. Ефективність виховного впливу самодіяльного театрального колективу на молодших школярів залежить як від взаємодії педагогічного і художнього аспектів діяльності даного колективу, так і від взаємодії всіх педагогічних факторів у структурі художньо-творчої діяльності (організація творчої діяльності; тривалість процесу творчої діяльності; застосування різноманітних форм і видів діяльності з урахуванням рівня творчих умінь учасників; створення емоційної комфортності в процесі художньо-творчої діяльності; наявність творчої установки особистості школяра на розвиток власних умінь; мотиваційна трансформація в ході художньо-творчої діяльності; корекція творчої поведінки молодших школярів).

4. Ефективність методик розвитку творчої активності проявляється у поетапності їх дії з актуалізацією на кожному з етапів на розвиток нових творчих якостей.

5. Показниками готовності молодших школярів до здійснення художньо-творчої активності є наявність таких творчих умінь як:

- бачити, фантазувати; емоційно відгукуватись, оцінювати; добирати потрібну інтонацію;
- володіння голосом (рухливість), логікою мовлення, мімікою та жестами і вмінням вступати у взаємодію з партнером.

Засобами педагогічної діагностики стали вивчення особистості в її художньо-творчій діяльності, спеціально змодельовані заняття, які сприяють розвитку окремих творчих якостей, прояву творчої активності молодших школярів у структурі театральної самодіяльності.

6. Сформованість художньо-творчих умінь у молодших школярів характеризується такими рівнями: високий (творчий), середній (репродуктивно-творчий) і низький (репродуктивний). Підвищення художньо-творчої активності можливе за умов: організація систематичного спілкування учнів з творами мистецтва різних видів і жанрів; формування навичок сприйняття і розуміння мови, стилю і художньої своєрідності театральної самодіяльності і сценічного мистецтва; формування особистісних установок на художньо-ціннісне ставлення до сценічної діяльності через різні форми роботи; оптимальне стимулювання учнів до позитивного сприйняття театрального мистецтва; відзначення і оприлюднення творчих успіхів.

7. Організація і методика навчально-творчої діяльності молодших школярів здійснюється у спеціально організованій і керованій ігровій діяльності.

Розглянуті в дисертації положення не вичерпують всіх питань даної проблеми, важливість і актуальність якої визначає необхідність її подальших досліджень у різних аспектах. Спеціального вивчення потребують такі питання, як розробка інтегративної методики роботи поетапного розвитку

творчої активності школярів; використання художньо-творчої діяльності як засобу формування національної свідомості особистості; розкриття ефективності взаємодії театральної самодіяльності і уроків читання щодо розвитку пізнавальної активності та ін.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Ирза (Костюшко) А.А., Руденко Л.А. Актуализация художественно-эстетического интереса младших школьников / Материалы Международной научно-методической конференции “Актуальные проблемы начальной школы”. - Полтава, ПГПИ, 1994. - С. 191 - 196. / 50 % /.
2. Ирза (Костюшко) Г.О. Методичні рекомендації до шоу-програми // Молодь і дозвілля / Теорія, методика і практика / Випуск II - К.: А. Л. Д., 1996. - С. 188 - 194.
3. Костюшко Г.О. Готовність молодших школярів до прояву художньо-творчої активності // Соціалізація особистості / За загальною ред. А.Й.Капської. Вип. I. - К.: НПУ, 1998. - С. 151 - 155.
4. Костюшко Г.О. Особливості розвитку художньо-творчої активності під впливом цілеспрямованості театральної діяльності // Наукові записки / випуск 1 /. - К.: DETID, 1998. - С. 51 - 55.
5. Костюшко Г.О. Театральна самодіяльність школярів як педагогічно організований творчий процес // Соціалізація особистості: Збірник наукових праць / За загальною ред. А.Й.Капської. - Вип. II. - К.: НПУ, 1999. - С. 243 - 249.

Костюшко Г.О. Розвиток творчої активності молодших школярів засобами театральної самодіяльності. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 - теорія та історія педагогіки. - Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 1999 р.

Дисертацію присвячено проблемі формування художньо-творчої активності молодших школярів засобами театральної самодіяльності.

Теоретично обґрунтовані психолого-педагогічні та методичні засади художньо-творчої діяльності особистості як оптимально можливих для успішного розвитку творчої активності. Розроблена та експериментально перевірена модель художньо-творчого процесу молодших школярів у структурі познавчальної діяльності.

Ключові слова: творчість, художність, художня діяльність, творча особистість, творча діяльність, творча активність.

Костюшко А.А. Развитие творческой активности младших школьников средствами театральной самодеятельности. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. - Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 1999 г.

Диссертация посвящена проблеме развития художественно-творческой активности младших школьников средствами театральной самодеятельности.

В работе уточняется сущность таких понятий, как “творческая деятельность” и “творческая активность”, художественно-творческую деятельность мы рассматриваем как подструктуру на этапе формирования художественно-творческой активности.

Исходя из того, что художественно-творческая активность школьников формируется при условии педагогически организованной деятельности, нами разработана модель художественно-творческого процесса. Содержание и структура модели базируются на принципах: ориентация творческих заданий на возраст младших школьников, постоянные творческие игровые тренинги, возрастание творческих качеств участников театральной самодеятельности как показатель творческой активности.

В ходе экспериментальной работы были определены критерии проявления творческих умений: владение техникой речи, воображением, адекватная эмоциональная реакция на услышанное и увиденное, владение логикой словесного действия, знание сверхзадания, владение интонационной вариативностью, подчинение ее сверхзаданию, умение взаимодействовать в словесном и физическом действии, владение пластико-мимической выразительностью.

Анализ художественно-творческой деятельности школ позволил нам определить условия развития творческой активности учеников во внешкольной деятельности: организация систематического общения учеников с произведениями искусства разных видов и жанров; формирование навыков восприятия и понимания языка, стиля и художественного своеобразия театральной самодеятельности и сценического искусства; формирование личностных установок на художественно-ценностное отношение к сценической деятельности через разнообразные формы работы; оптимальное стимулирование учеников к положительному восприятию театрального искусства, демонстрация творческих успехов.

Творческая деятельность младших школьников во внеклассной работе позволила определить функции театральной самодеятельности: а) стимулирование самопознания через художественное произведение; б) осуществление “акта сотворчества”; в) ориентация на познание авторской оценки и осмысление своего отношения к действительности; г) содействие выработке

целевой установки на творчество; д) организация творческой работы на особенном литературном материале.

С целью реализации этих функций театральной самодеятельностью определены факторы педагогического влияния на младших школьников: организация творческой деятельности; создание эмоционального комфорта; наличие творческой установки на развитие собственных умений; мотивационная трансформация в ходе творческой деятельности; коррекция творческого поведения младших школьников.

Для стимулирования развития творческих умений младших школьников мы использовали методы, которые: позволяли участнику проявлять и проверять сформированность собственных творческих умений; способствовали созданию и определению ближних и отдаленных личных целей; помогали участникам в творческом взаимодействии; обеспечивали реализацию ролевых функций каждого участника коллектива в творческой деятельности.

С помощью разработанных показателей художественно-творческих умений определились уровни сформированности творческой активности: высокий (творческий), средний (репродуктивно-творческий) и низкий (репродуктивный).

Результаты исследования позволили доказать эффективность предложенной организационно-методической работы, направленной на повышение художественно-творческой активности младших школьников средствами театральной самодеятельности.

Ключевые слова: творчество, художественность, художественная деятельность, творческая личность, творческая деятельность, творческая активность.

Kostyushko A.A. Art-creative activity development of young classes students by means of theatrical amateur performance. - The Manuscript.

Dissertation on winning of scientific candidate degree of pedagogic sciences for speciality 13.00.01 - the theory and history of pedagogies. - The Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 1999.

The dissertation is devoted to a problem of formation of art - creative activity of young classes students by means of theatrical amateur performance.

Psychological, pedagogical and methodical bases of art - creative activity of the person, as optimum possible for successful development of creative activity theoretically are reasonable. Developed and experimentally checked up model of art - creative process of young classes students in structure of non educational activity.

Key words: creativity, applied art, art activity, creative person, creative activity.